

PROVET I PSYKOLOGI 26.9.2014 BESKRIVNING AV GODA SVAR

De beskrivningar av svarens innehåll och poängsättningar som ges här är inte bindande för studentexamensnämndens bedömning. Censorerna beslutar om de kriterier som används i den slutgiltiga bedömningen.

Det viktigaste kriteriet vid bedömningen av provet i psykologi är att svaret är väl förankrat i empiriskt härledd, forskningsbaserad kunskap och centrala psykologiska teorier. I psykologin undersöker man människans utveckling, mänskligt beteende och psykologiska processer samt psykisk hälsa utgående från flera kompletterande perspektiv, dvs. det biologiska, det beteendeorienterade, det kognitiva samt känslornas, motivationens och det sociokulturella perspektivet. Examinanden ska kunna utnyttja de olika psykologiska kunskapsperspektiven på ett naturligt sätt vid granskningen av psykiska fenomen och processer.

I provet i psykologi bedöms också examinandernas beredskap att förstå psykologiska undersökningar och forskningsmetoder inklusive undersökningsuppläggning, tolkning av resultat samt bedömning av undersökningens reliabilitet och validitet. Uppgifterna i psykologi kan innebära att man ska beskriva psykologiska fenomen men också att man ska kunna utvärdera, diskutera och förklara samt göra jämförelser utifrån olika perspektiv. I flera uppgifter kan också ämnesgränserna överskridas.

En central grund för bedömningen är hur djupgående examinandens psykologiska insikter är, vilken förmåga han eller hon har att tillämpa kunskapen och att granska den kritiskt. För att komma upp till de högsta poängen räcker det inte med att man endast utantill upprepar fakta ur läroboken. En del av uppgifterna förutsätter att man har beredskap att på psykologiska grunder analysera aktuella händelser och fenomen. I bedömningen fäster man särskild vikt vid hur mogen framställningen är och hur väl examinanden är förtrogen med den psykologiska kunskapen. Examinanden bör svara på det som frågas efter i uppgifterna. De fakta och påståenden som presenteras i svaret bör vara klara och tydliga. Utöver detta beaktar man vid bedömningen hur väl strukturerat svaret är i form av en logisk helhet som följer en klar röd tråd.

Uppgift 1

I ett gott svar definieras temperament på ett korrekt sätt och dess betydelse för individens utveckling granskas med hänsyn till omgivningsfaktorernas centrala roll. Temperament definieras som skillnader i beteendestil som man kan se redan hos spädbarn och som är relativt oberoende av tid och situation, även om beteendet under olika åldersperioder kan ta sig olika uttryck. I svaret beaktas också temperamentets biologiska grund (t.ex. skillnader i nervsystemet, den genetiska basen). Dessutom ska svaret beakta olika temperamentsdrag (t.ex. aktivitet) eller -typer (t.ex. "slow to warm up", lättskött eller svårskött).

Vid granskningen av temperamentets betydelse för individens utveckling bör det konstateras att det inte är det enskilda temperamentsdraget eller den enskilda -typen som avgör utvecklingens riktning utan det är interaktionen mellan temperament och miljö som är det väsentliga. I svaret kan man granska hur temperament och miljö passar ihop (matchar) på olika nivåer av interaktion med omgivningen (t.ex. samspelet mellan föräldrar och barn eller kulturens betydelse) och beakta att miljön också påverkar hur temperamentet kommer till uttryck. I ett förtjänstfullt svar kan man granska olika områden i individens utveckling ur ett interaktionsperspektiv, t.ex. när det gäller personlighetens utveckling, den kognitiva och den sociala utvecklingen.

3 p. Av svaret framgår att begreppet temperament i huvudsak är rätt uppfattat och några utvecklingspsykologiska synvinklar tas upp.

5 p. Tyngdpunkten i svaret ligger på granskningen av interaktionen temperament-miljö och utvecklingen diskuteras på ett mångsidigt sätt.

Uppgift 2

I svaret konstateras att vår varseblivning i allmänhet speglar verkligheten omkring oss någorlunda korrekt. Men tillförlitligheten i en synförmåga påverkas av flera faktorer. Människan har en medfödd beredskap att kunna varsebli vissa grundegenskaper (t.ex. färg, rörelse), men denna förmåga kan försvagas p.g.a. bristfälliga impulser från miljön. Avvikelse i sinnesorganen kan vid sidan av blindhet förorsaka lindrigare fel i varseblivningen (t.ex. färgblindhet). Också störningar i de högre hjärnfunktionerna kan inverka på varseblivningens tillförlitlighet (t.ex. agnosi). Sinnesförmågorna organiseras så att objektet särskiljs från bakgrunden och delarna grupperas till en helhet. Den perceptuella organisationen påverkas av gestaltlagarna, och detta är också förklaringen bakom många illusionsfenomen. På grund av det perceptuella konstansfenomenet förblir varseblivningen densamma (storlek, form, ljusstyrka, färg) även om observationsförhållandena förändras. Varseblivningen påverkas dock också av den information som lagrats i minnet. De inre modellernas roll ökar när observationsförhållandena försämrats och modellerna kan leda till synvillor och hallucinationer (t.ex. Neissers perceptionscykel som styr uppmärksamheten och tolkningen).

3 p. I svaret ligger tonvikten på beskrivningen av perceptionsprocessen, och någon faktor som påverkar tillförlitligheten nämns.

5 p. I svaret ingår förutom beskrivningen av varseblivningsprocessen möjligen också sinnesförmågan i sig och de perceptionspsykologiska, kognitiva eller neuropsykologiska faktorer som på ett vidare plan påverkar tillförlitligheten. I ett förtjänstfullt svar kan man också diskutera andra psykologiska faktorer som inverkar på hur tillförlitliga observationerna är.

Uppgift 3

- a) Området strax framför centralfåran i pannloben ansvarar för regleringen av de motoriska funktionerna.
- b) Området strax bakom centralfåran i hjässloben ansvarar för känsloförmågor eller sensoriken.
- c) Nacklobens bakre del behandlar synintryck.
- d) Tinninglobens översta område ansvarar för hörseln eller de språkliga funktionerna.

Uppgift 4

I ett gott svar har symtomen analyserats korrekt enligt frågeställningen. Utifrån det psykofysiska perspektivet inverkar en starkt förhöjd aktivering av det autonoma nervsystemet negativt på minnesfunktionerna och på de kognitiva processerna samt på regleringen av känslor. Centrala teman ur ett kognitivt perspektiv är bristande styrning av minnesfunktionerna, svårigheter att glömma eller att minnas samt koncentrationen på nuet. I svaret kan traumat diskuteras utgående från minnesprocesserna, dvs. hur vi inkodar och lagrar information och hur vi återkallar eller plockar fram kunskap ur minnet. Genom känslomässig återupplevelse ("flashbacks") kan minnesbilderna och de neurala nätverk som är förknippade med dem förstärkas och även förändras ännu efter traumat. Oförmåga att minnas väsentliga delmoment av det inträffade kan bero på störning i framplockningen ur minnet, t.ex. på att vi aktivt tränger bort ur medvetandet vissa aspekter av händelsen. En hel och integrerad inre modell kan människan skapa genom att rekonstruera bitar av händelsen så att hon förmår skilja mellan fantasi och verklighet.

Ur ett socioemotionellt perspektiv kan en förhöjd irritabilitet, utbrott av ilska samt undvikande av vissa situationer öka risken för depression och problem i sociala relationer. Sömnsvårigheter försvårar de dagliga aktiviteterna i hög grad. I ett speciellt gott svar finner man samband mellan de tre faktorerna.

3 p. Alla tre perspektiv behandlas i svaret.

5 p. I svaret behandlas de psykofysiska, socioemotionella och kognitiva faktorerna på ett fördjupat sätt och de integreras med varandra.

Uppgift 5

Uppgiften hänför sig till psykiska störningar och psykoterapier. Depression är en allmän affektiv störning och störningen behandlas i allmänhet med olika former av psykoterapi såsom psykoanalys, beteendearterade terapier och kognitiva terapier. Svaret kan också baseras på jämförelser mellan individualterapi och gruppterapi eller kort- och långvariga terapier. Som bakgrund till jämförelsen eller som en del av jämförelsen behöver man ge en beskrivning av depression, dess orsaker, typiska drag och svårighetsgrader. Dessutom ska det goda svaret presentera grunderna för de terapiformer man valt, deras olikheter och vad de möjligen har gemensamt med avseende på behandlingen av depression. Svaret kan begränsas till depression men kan också behandla den bipolära störningens depressiva faser. Ett gott svar kan också omfatta en utvärdering av huruvida psykoterapi är en tillräcklig behandlingsform vid depression. Utmaningen i denna uppgift är att knyta samman terapiformerna med depressionens etiologi.

3 p. Svaret tar upp två former av psykoterapi och här presenteras några skillnader som anknyter till behandlingen av depression.

5 p. De två formerna av psykoterapi framställs mångsidigt och de väsentliga skillnaderna presenteras tydligt. I jämförelsen mellan terapiformerna anknyter svaret konsekvent till behandlingen av depression.

Uppgift 6

I svaret beskrivs Piagets och Vygotskijs uppfattningar om inläring med god kännedom i frågan. I Piagets teori granskas barnets inläring som en anpassningsprocess i vilken barnet bygger egna tanke- och handlingsstrukturer och samtidigt löser de kognitiva konflikter som uppstår. De scheman (inre modeller) som formas smälter ihop med (assimilation) och anpassas (ackommodation) i enlighet med situationens krav. Inläringen, som stöds av den biologiska mognaden, hjälper barnet att genom olika stadier i utvecklingsprocessen nå de formella operationernas stadium, varvid barnet kan tänka abstrakt och även förmår sätta sig in i andras perspektiv. I Vygotskijs teori å sin sida betraktas barnet som en från begynnelsen socialt orienterad varelse vars inläring sker i interaktion med närstående vuxna, den sociala gemenskapen och den kulturella världen. Inläring sker i närutvecklingszonen och innebär att barnet under ledning av en förälder eller lärare gradvis klarar av nya färdigheter och tillägnar sig kulturbaserade kunskaper; skolundervisningen spelar en stor roll i den här processen. Skillnaderna mellan de två forskarna gäller bl.a. vilken betydelse de tillskriver biologisk mognad eller kulturell påverkan och individens egen aktivitet eller social interaktion. Båda forskarna granskar inläringen som en process som hänger nära samman med den psykiska utvecklingen och de understryker att det är barnets aktiva handlingar och meningskapande som är inläringens centrala drivkraft.

3 p. I svaret beskrivs Piagets och Vygotskijs uppfattningar om inläring på ett meningsfullt sätt och vissa korrekta jämförelser görs.

5 p. I svaret behandlas Piagets och Vygotskijs uppfattningar om inläring på ett djupgående sätt och skillnader och likheter granskas insiktsfullt.

Uppgift 7

I uppgiften beskrivs den vanligaste formen av social ångest, dvs. rädsla för att uppträda eller rampfeber, och dess fysiska, psykiska och sociala dimensioner. Man kan ta sig an uppgiften genom att t.ex. behandla stress eller rädslor. Situationsanalysen kan inbegripa att man diskuterar elevens personlighet, självbild, tidigare erfarenheter, upplevd självförmåga och defenser samt den sociala ångestens styrka och situationsbundenhet. Man kan även diskutera om en ångeststörning föreligger. I ett gott svar har examinandén uppfattat att eleven i uppgiften försöker undkomma sin rädsla och ångest genom förnekande, vilket inte ger bättre beredskap för framträdandet och som endast minskar kroppens aktivering (arousal) för en liten stund.

De råd som ges i svaret kan anknytas exempelvis till hur man kan gå igenom de tankar och känslor som är förknippade med den förestående situationen, göra motivations- och föreställningsövningar, avslappnings- och andningsövningar, öva sig i att bygga upp ett tal samt använda sig av "torrträning" och socialt stöd.

3 p. Svaret visar på att man förstått att uppgiften handlar om rampfeber eller rädsla för att uppträda och några karakteristiska drag presenteras. I svaret ingår några råd som är relevanta i sammanhanget.

5 p. Analysen av rampfebern är insiktsfull och innehåller flera adekvata synpunkter. Av svaret framgår att frågan förutom att handla om elevens personliga problem också till en viss grad bör betraktas som ett allmänmänskligt och normalt fenomen när det gäller att uppträda inför publik. De givna råden presenteras mångsidigt med beaktande av såväl individen som situationen.

Uppgift 8

Behandlingen av ämnet förankras i Howard Gardners teori om multipel intelligens, i Robert Sternbergs intelligensteori eller i någon annan teoretisk ansats som betonar intelligensens mångformighet (t.ex. Daniel Golemans emotionella intelligens). I svaret väljs på adekvata grunder ut två former av intelligens för granskning i relation till de livsområden som valts ut och definierats (t.ex. nära relationer, studier eller arbetsliv). I ett förtjänstfullt svar skärskådas förutom de valda intelligensformerna också det vetenskapliga evidensmaterial (t.ex. avvikande fall, undersökningar av hjärnan, evolutionära faktorer, intelligensstest) som gör det berättigat att hävda förekomsten av någon viss form av intelligens. I svaret kan man också diskutera intelligensens förhållande till parallella begrepp, t.ex. expertis eller inlärningsstil. Eftersom intellektuella prestationer bara uppträder inom ramen för social eller kulturell verksamhet så kan man i ett förtjänstfullt svar diskutera de valda intelligensformernas kollektiva och kulturella dimension. Examinanden kan också diskutera huruvida det kan vara fråga om anlag som har övats upp snarare än av naturen givna förmågor.

3 p. I svaret identifieras och beskrivs på ett tillfredsställande sätt två former av intelligens och deras betydelse i relation till valda livsområden.

5 p. I svaret presenteras en djupgående betraktelse av intelligensens olika dimensioner i vilka de valda intelligensformerna förankras. Hur de valda intelligensformerna kommer till uttryck samt deras inbördes relationer beskrivs på ett insiktsfullt sätt och valet motiveras väl utifrån psykologisk kunskap.

Uppgift +9

Av svaret framgår att uppgiften handlar om den mycket grundläggande frågan om människans fria vilja – att människans liv styrs av faktorer som står under hennes eget inflytande snarare än av faktorer och krafter som står utanför hennes egen möjlighet att påverka. Flera omständigheter talar emot påståendet att människan är sin egen lyckas smed: vi kan inte påverka vårt arv och inte heller vårt delvis medfödda temperament; vi kan inte välja vår familj eller erfarenheterna av den tidiga interaktion inom familjen som tillsammans med grundläggande omsorger och välfärd inverkar på hur våra behov blir bemötta och på förekomsten av begränsande och hotande faktorer under loppet av hela vårt liv. Å andra sidan styrs och begränsas människan inte ovillkorligt av dessa faktorer utan de yttre psykiska stressfaktorerna, begränsningarna och ogynnsamma faktorerna förmedlas och påverkar utvecklingen genom en mångfald av förmedlande faktorer. En människa kan klara sig genom de psykosociala stressfaktorerna under en svår barndom och lyckas vända de ogynnsamma förhållandena så att de bidrar till att stärka henne psykiskt. Vid övergången från en livsperiod till en annan får vi nya möjligheter och kan finna ny mening och nya inriktningar för våra liv. Ett förtjänstfullt svar bygger på insikten att människans utveckling inte är en mekanisk process, effekterna av det vi upplevt är inte enkelriktade och inte heller bestående.

3 p. Svaret bygger på några meningsfulla synpunkter som talar dels för, dels emot påståendet.

5 p. I svaret diskuteras påståendet ur många aspekter och synvinklar och välgrundade argument framförs såväl som stöd för som argument emot påståendet.

7 p. I svaret analyseras på ett djupt och mångbottnat sätt människans möjlighet att påverka utformningen sitt eget liv genom livsloppet. Svaret visar på en djupare förståelse för de psykologiska utvecklingsmekanismerna och hjälper examinanden att skissera upp de motiveringar med vilka påståendet kan försvaras och sådana som strider mot påståendet.

Uppgift +10

I ett gott svar presenteras en forskningsplan med ett logiskt förlopp och klar anknytning till det givna forskningsproblemet. I ett sådant svar ska examinanden dessutom behärska de begrepp som hänför sig till ämnet för undersökningen. Svaret bör vittna om god förmåga att beskriva och specificera de element och faser som ingår i en bra forskningsplan (t.ex. ange forskningsansats, datainsamlingsmetod, variabelernas operationalisering, val av metoder, urvalsförfarandet, möjliga hypoteser) och dessa är tätt förbundna med den givna forskningsuppgiften. Begreppen som hänför sig till forskningstemat granskas på ett brett plan: exempelvis noteras och specificeras de kognitiva processernas delområden (t.ex. språk, uppmärksamhet, tänkande), och graviditetstidens speciella betydelse för individens utveckling lyfts även fram. I ett förtjänstfullt svar belyses också forskningsplanens styrkor och begränsningar (t.ex. reliabilitet, validitet, objektivitet, möjliga felkällor/störningsvariabler) och dessa analyseras i relation till den givna forskningsfrågan. I ett förtjänstfullt svar diskuteras urvalet och åldersstrukturen hos undersökningsspersonerna i ljuset av de givna datauppgifterna.

3 p. Forskningsplanen är upplagd i enlighet med några centrala forskningsbegrepp och några av faserna i en undersökning beskrivs.

5 p. Forskningsplanen är detaljerad, framskrider i logisk följd och baseras på forskningsrelaterade begrepp. Barnets kognitiva utveckling operationaliseras på ett meningsfullt sätt.

7 p. Forskningsplanen är noggrann, här ingår detaljerade tankar om genomförandet och forskningsbegreppen används på ett mångsidigt sätt. Den kognitiva utvecklingen behandlas utförligt och på djupet. I undersökningssuppläggningsen diskuteras eventuellt betydelsen övriga faktorer som påverkar utvecklingen och variationen gällande när och/eller hur mycket den gravida kvinnan rökte kan beaktas. Materialet i uppgiften utnyttjas som stöd för forskningsplanen, alternativt granskas den egna planen i ljuset av det givna datamaterialet.